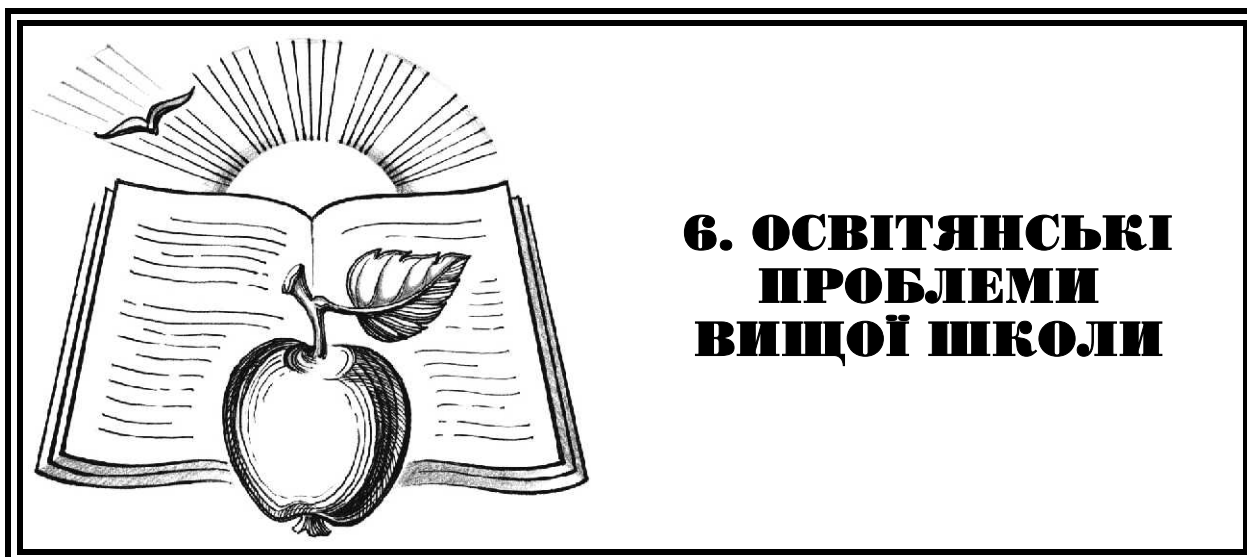

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 330.83

Доц. О.С. Вербова, канд. екон. наук – Львівська КА

КОСТЬ ПАНЬКІВСЬКИЙ – ФУНДАТОР КООПЕРАТИВНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ В ГАЛИЧИНІ

Аналізується кооперативно-економічна спадщина одного із чільних репрезентантів національного господарського руху на межі XIX-XX ст. Костя Паньківського. Акцентовується увага на його діяльності над створенням журналу "Економіст".

Doc. O.S. Verbova – Commercial Academy of Lviv

Kost Pankivskij – foundation of cooperative –economical science in Galicia

Cooperative-economical legacy one of the representatives of national economical movement on the border of XIX-XX cent. Kost Pankivskiy is analyzed. It is accented attention at his activities into creation magazine "Economics".

Серед феноменів національної і світової економічної культури особливе місце належить українській кооперації кінця XIX – поч. XX ст. як явищу інституціональному. Поневолене українство прагнуло акумулювати у цьому русі усю приспану століттями енергію національної та господарської самоідентифікації. Українська історико-економічна думка, що починає відроджуватися на посттоталітарному румовищі, робить лише перші кроки у справі адекватної оцінки цього феномена та, особливо, персоналій, що спричинилися до його появи, своїм інтелектуальним, громадським та організаційним подвижництвом.

Біля джерел цієї важливої справи стояли безпосередні учасники національного господарського руху в Західній Україні, які започаткували у середині тридцятих років минулого століття в "Товаристві Українських Кооператорів" видання "серії монографій про заслужених громадян на полі нашої т. зв. "органічної праці" – зокрема про піонерів українського кооперативного руху: проф. Михайла Туган-Барановського, Григорія Галагана, братів Симиренків, Володимира Навроцького, Миколу Левитського, Василя Нагірного, Василя Доманицького, Євгена Олесницького, Івана Петрушевича й інших, та між ними і про Костя Паньківського" [1].

Вперше об'єктивне і широкомасштабне вивчення історії української економічної думки стало можливе в умовах державної незалежності України. Чи не найбільше до цієї важливої справи долучився відомий дослідник Степан Злупко. Насамперед треба назвати книгу "Українська економічна думка. Хрестоматія" (К., 1998). Найповніше висвітлена українська економічна думка в монографії-посібнику "Економічна думка України: від давнини до сучасності" (Львів, 2000). У цьому виданні вперше розкрито роль і місце українських економістів у розвитку світової економічної науки. Це знайшло органічне відображення у книзі "Основи історії економічної теорії" (Львів, 2001). Утвердженню авторитету українських економістів сприяли монографічні праці автора про економічні погляди С.А. Подолинського, М.І. Туган-Барановського, І.Я. Франка, Є.В. Храпливого та ін. В окремих з них, крім аналізу економічних поглядів, вміщено й праці вчених з тою метою, щоб читач міг повніше відчувати цінність спадщини того чи іншого економіста. Зокрема, широко представлено наукові праці Євгена Храпливого у монографії "На чатах рідної землі" (Львів, 1999), вперше видано статистико-економічні дослідження Йоаникія Шимоновича у книзі "Економічна україніка" (Львів, 2001) з передмовою і під науковою редакцією автора. Названі видання за джерельною базою, історичною тяглістю, масштабністю і новаторськими оцінками поглядів, наукових шкіл світового рівня можна вважати якісно новим станом у вивченні української економічної думки, переконливим свідченням внеску українських економістів у світову економічну науку. Очевидно, нині унікальність і оригінальність української економічної думки трудно заперечити. Однак цей факт був би ще повніше аргументований, якби українська економічна думка була представлена усіма її постатями.

Серед таких постатей, які заслуговують на окреме монографічне дослідження є постать видатного кооператора та громадського діяча Костя Паньківського. Невелику за обсягом монографію, присвячену цій видатній особі написав автор фундаментальної "Історії кооперативного руху" Ілля Витанович. Як згадував він у передмові до дослідження: "Написав я цю монографію на підставі його записок і листування, що зберігалися в архівах НТШ і Центробанку (колишнього Краєвого Союзу Кредитового) у Львові, на підставі спогадів про нього його співробітників – зокрема Андрія Жука, на підставі згадок наших діячів у їх мемуарах і пресі та на підставі статей самого Паньківського в кооперативних і некооперативних виданнях" [1, с.45].

Постать Костя Паньківського стала віддзеркаленням усіх сторін національного відродження на межі XIX-XX ст. Так бачимо його в управі, Руського Педагогічного Товариства, Товариства українських ремісників "Зоря", у раді Товариства взаємних забезпечень від вогню "Дністер" і Товариства взаємних забезпечень на життя "Карпатія", виробничої спілки "Труд", в контрольній комісії кооперативної спілки "Народна Торговля". Але найбільше жертвовної праці Кость Паньківський вклав у Товариство "Просвіта". Він працював в її управі від 1884 р., коли вона переходила в масову організацію, аж до 1906 р. В 1884 р. Паньківський переважно з власних видань, започаткував бібліотеку товариства в 1884 р., впродовж 1889-1893 рр. був редактором ви-

давництв, а 1894-1896 рр. – редактором часопису "Читальня". З його почину і його заходами постав при т-ві "Просвіта" музей, переданий пізніше НТШ.

На цей час припадає початок і розвиток – при значній його ініціативі та співпраці – господарсько-освітній і організаційній діяльності в краю та формування ґрунту для пізнішого кооперативного будівництва. В 1903 р. – в час творення окремого кооперативного організаційного осередку – при читальнях Т-ва "Просвіта" в Галичині було коло 450 крамниць, 250 шпихлірів і 200 щадничо-позичкових кас [2].

З не меншою жертовністю працював Кость Паньківський в управі Наукового Товариства ім. Шевченка. Він був членом-засновником товариства та членом управи від дня його заснування, виконуючи працю секретаря, бібліотекаря, касира й адміністратора. Він спричинився до заснування Бібліотеки НТШ, передавши до неї із бібліотеки "Просвіти" 2963 томи [3].

Господарська діяльність, яку розгорнуло, починаючи з 1891 р. товариство "Просвіта", почала переростати рамки цієї організації. Кость Паньківський, як чільний діяч цього товариства, поступово відходить від праці в культурно-освітніх і виховних установах та цілковито присвячує себе праці в українській кооперації. Він стає одним із провідників, що надають українському кооперативному рухові в Галичині організаційні й ідейні напрями. В 1898 р. засновується у Львові Краєвий Союз Кредитовий, який став не тільки організаційним осередком для кредитових спілок, але ставив собі за завдання бути осередком українського кооперативного руху в Галичині в цілому. Кость Паньківський, що "мав поміж членами управи КСК найбільш економічної освіти і практики", став його другим директором і касиром. Фактично він вів фінансове господарство Союзу і керував справами установи від часу її заснування до 1915 р.

В 1903 р. засновано Краєвий Союз Ревізійний, який перебрав більшу частину організаційних функцій від Кредитового Союзу. Кость Паньківський, залишаючись на посаді директора Кредитового Союзу, стає у 1904 р. членом Ради Ревізійного Союзу і редактором його органу "Економіст".

Журнал "Економіст", редактором якого був Паньківський цілих п'ять років, "творив спілчанську ідеологію, підкреслюючи моральний і громадський бік того руху, пробуджував зацікавлення громадянства всіма сторінками економічного життя та вказував можливості і способи економічного піднесення народу".

Кость Паньківський був не лише редактором, але й головним автором перших річників "Економіста". Як стверджує Ілля Витанович, "нераз доводилося йому самому заповнити все число, а щоб закрити, що це один автор становить різного змісту статті, він тільки важніші з них підписував своїм іменем. Для інших уживав підпису "Кость Федьків" (по батькові Федорові), або К.П., К. Ф., Ф., або містив їх зовсім без підпису" [1]. У кожному річному виданні цього унікального знаходимо пересічно 40-50 статей Паньківського, не рахуючи звітів з життя установ, в яких працював, коротких заміток, оглядів новин тощо.

Сам перелік статей Паньківського свідчить про масштаби зацікавлення і обшир роботи, які були у полі його пильної уваги. В 1907 р. предметом обговорення були в першу чергу споживчі спілки. Їм присвячено статті: "Перші кроки споживчої спілки", "Що за причини, що дотеперішні споживчі спілки по наших містах занепали", "Участь жінок в споживчих спілках", "Про вагу споживчих спілок і їх досягнення в Англії", "Головні засади господарки в споживчих спілках". У річнику за 1908 р. Центральною темою стала проблема творення торговельних спілок. Про них йдеться в таких статтях Паньківського: "Найпростіша рахунковість у торговельних спілках", "О касах при наших торг. спілках", "Лихва", "Нагромадження капіталу в наших торг. спілках", "Кредит по спілкових крамницях".

Поступово навколо "Економіста" згуртовується середовище піонерів організованого суспільно-господарського життя, що мали великий організаційний досвід, але недостатньо економічної, зокрема кооперативної, освіти й практики. Першими співробітниками і дописувачами були: Кость Левицький, Євген Олесницький, Михайло Коцюба (Ортоскоп), о. Андрій Пеленський, о. Антін Глодзінський, Василь Нагірний, Йосип Олеськів, о. Йосип Раковський, Микола Заячківський, о. Тит Войнаровський. З Наддніпрянщини надсилав свої матеріали "артільний батько" Микола Левитський, про селянські справи писав Т. Осадчий, агрономічні статті – Лев Падалка, на суспільні теми – М. Гехтер, різнопланові за тематикою Василь Доманицький. В перших річниках "Економіста" публікувалися також переклади і реферати європейських кооперативних ідеологів і практиків.

З часом Паньківський сформував середовище молодих співробітників, заохочуючи їх часто власним ідейним впливом і власним коштом до кооперативних і економічних студій.

У свої перших статтях Паньківський піднімає проблему виховання національно свідомої інтелігенції, яка б працювала на українство, а не "тонула ради хліба в ворожій суспільності та зміцнювала становище "чужого племені". (К. Паньківський – "Помагаймо собі самі, бо ніхто нам не допоможе" – "Економіст" 1904 р.). Нагальним завданням, на його думку, було "виплюкати підставу американської демократії – пошану до праці, яка родить суспільну і обичаєву рівність" [4].

Аналізуючи процес формування цього унікального середовища Ілля Витанович писав: "В гурті молодших співробітників і прихильників Паньківського появляються люди, для яких господарські й кооперативні справи стали не тільки предметом теоретичного зацікавлення та громадського ентузіазму, але й щоденною роботою. На перше місце між ними вибивається головний тоді в нас ідеолог і пропагатор рочдельських принципів і примату споживчої кооперації Іван Петрушевич, який своїми думками і аргументами сильно захоплює й самого Паньківського. Другий ідейний вихованець Паньківського, Сидір Кузик, як і він – агроном по освіті, старається основне перестудіювати і прищепити в нас проблеми кооператизму з наукового дорібку найвидатніших кооперативних світоців. Як теоретик-економіст на перше місце вибивається Кость Кульчицький, перші свої фахово-практичні статті містять

в "Економісті" др. Олександр Бариляк, інж. Андрій Корнеля, о. Степан Онишкевич, буковинський кооператор др. Лев Когут та інші" [1, с. 31]. Виховав Кость Паньківський у цьому молодому середовищі й свого наступника, яким став Андрій Жук, що в 1909 р. очолив редакцію "Економіста".

Для поширення економічних й кооперативних знань та виховання кооперативних економістів, починає Паньківський власним коштом видавати серію книжок "Економічна Бібліотека", у якій впродовж 1908-1910 побачило світ кільканадцять випусків.

Значне місце у публікаціях Паньківського в "Економісті" займають проблеми світової господарської культури, агрономії, аналізу господарювання різних видів кооперації, господарського і технічного шкільництва тощо. Економічні статті фундатора та редактора "Економіста", незважаючи на їх популярний стиль, ґрунтувалися зазвичай на поважних європейських наукових джерелах, зокрема, на працях представників австрійської психологічної школи (Інам-Штернег, Оппенгаймер), Шарля Жіда, Роберта Оуена тощо.

В статтях на загальносуспільні теми він часто апелює до сучасної інтелігенції, пропагує економічний патріотизм, скеровуючи її увагу на економічні справи. "Наша економічна і національна боротьба в своїй основі зводиться до того, що підбитий елемент залишається в неволі тільки тому, що його життєві соки йдуть на добро і зріст чужої панівної сили, – а коли дійдемо до того, що наша суспільність зможе сама виробляти по можності все, чого потребує, а з другого боку кожний із нас буде брати потрібні йому продукти і услуги лише від своїх, тоді справа нашого наявності буде остаточно рішена..." – наголошував автор у своїй статті "Недостачі в роботі нашої інтелігенції і як її поправити" [5].

Вбачаючи в кооперації "широкий шлях" до культурного поступу громадянства, "рівно догідний для слабих, як сильних, рівно доступний для бідних, як і багатих", ніколи не був Паньківський надто однобічний. Працюючи передовсім у ділянці кредитної кооперації, він ратував за те, щоби запроваджувати основи кооперації послідовно в усі ділянки національного економічного життя, не занедбуючи розвиток інших видів спілок, передусім споживчих, а також торговельних і виробничих [5].

Ще однією темою, яка дебатовалася на сторінках "Економіста" була проблема державної допомоги кооперації. Національна кооперація, завдяки зростаючому впливові українців у Відні перед Першою світовою війною, отримувала певне сприяння центральної австрійської державної влади. Паньківський ставився негативно до державної і взагалі чужої допомоги кооперативам, бо для нього правилом було, що, „далеко менше цінимо речі легко набуті від набутих трудом і усильністю", а, кооперація, приймаючи державну поміч, тратить власну самодіяльність, стає забавкою політики. Це все разом спричинює ослаблення почуття відповідальності, яке становить силу кооперації" [6].

Обговорюючи проблему однобічності роботи кредитових кооперативів, він підкреслював, що ці спілки мають бути виявом не тільки матеріальної, але передовсім моральної солідарності членів. "Наші спілки повинні бути

гуртом людей чесних, ретельних, свідомих сили своєї у взаємному гуртуванні, а не збором тих, що хвилюво заспокоюють свої кредитові потреби". Через те, що між членами і їх кредитовими спілками панують часто нездорові відносини, "не можна й дивуватися, що управи спілок мусять забезпечуватися всякими можливими способами супроти таких членів" – стверджував Паньківський [7].

В іншій статті, – розглядаючи, „ суспільне значення кооперації", – він ставить вимогу: "Щоби можна назватися в цілім того слова значенню чоловіком, треба, щоб наша гадка виходила і вийти могла поза тісні рами нашої професії, бо правдивим чоловіком можна назвати лише того, кому не чуже почування збірного громадянства, хто відчуває себе цеглиною в суспільному будинкові, хто відчуває себе краплиною в суспільному океані. Ця цеглинка повинна розвиватися крім цього у вічно рухомому суспільному будинку, ця людська краплина в суспільнім потоці повинна теж розуміти, що вона є частиною рухаючої наперед сили, що вона, складаючи на престолі спільного добра цю свою частину сили, спричинюється до спрямування цього суспільного потоку до берегів кращої будуччини, яка й лежить у її власному інтересі. Одним словом – людська одиниця заслуговує щойно тоді на назву правдивої людини, коли має свідомість, що суспільне добро то її власне добро і коли це пересвідчення підтримує в цілому житті й ділами" [8].

Кооперативні спілки виробляють найкраще таку свідомість і такий досконалий тип людини, бо вони "велика школа життя". "Вони вчать нас шанувати власний дорібок, бо навічно вказують, як із малих вкладок постають великі інституції, вони витворюють практичних людей, що цінять кожний гріш свого прибутку. В результаті спільної праці витворюють почуття солідарності та нівелюють до певного ступня різницю суспільних станів своїх членів. Спільність інтересів дає поле до розвитку гуманітарних почувань. Спілки поліпшують загальну гігієну, бо мають здорові, чисті, вільні від шкідливих домішок поживні продукти. Поширюють освіту, уділяючи допомоги з зисків школам, бурсам, курсам, відчитам, публічним бібліотекам, народним домам, читальням тощо, винагороджують краще своїх робітників... є добрим приміром для приватних підприємств." Отже, Паньківський, слідом за Райфайзенем, постійно акцентував на тому, що кооперативні спілки повинні стати осередками морального виховання, щоб творилися вони не лише з вузько прагматичних, а й з глибоких громадянських мотивів, бо в "кооперативних об'єднаннях не капітал, але людина з інтелігенцією, характером і вірою в будучність є... творчою силою. Кооператизм то духовна сила, що здобуває й великий промисл, нічого однак не витрачає через це зі себе, бо стоїть понад економічними силами, а прямує до організації цілого суспільства." [9].

Кость Паньківський у своїх публікаціях розглядав кооперацію, як реальний чинник демократизації нашого громадянства: "В кооперації повинна мати передусім свій щирий вплив пошана до праці, а вона є головною підставою і постулятом демократизму. В кооперації здійснюється як найширша солідарність кляс, які трапляються тут на ґрунті спільності інтересів. Таким ґрунтом є передусім спільність інтересів споживачів, а далі й ощадників і в

великій мірі хліборобів-продуцентів. Вузке розуміння кооперації, що часто на перше місце висуває її побічні користи, треба замінити "глибшим поглядом" та зрозуміти її значення як самоорганізації найширших мас народу. Багато в нас про демократію свідчиться, але для неї мало робиться" [10].

Актуальним і для нашого часу залишається висновок фундатора "Економіста" про те, що "ніякий законодавчий акт становища нашого не змінить, не зробить нас сильною суспільністю, що вмітиме сама собою володіти і для себе право становити. Довершити цього можемо лише ми самі – саме суспільство... Кооперативні спілки зв'яжуть нас реальним інтересом і спільною працею та введуть наше громадянство в сферу справді демократичної культури. Народини правдивої демократії наступлять тоді, коли старе суспільство одиниць, що ходили зосібна, або й разом до певної витичної цілі, зачне організуватися в солідарну громаду не лише про свято, але й про будень. Тоді, замість дефетизму й нарікань чи демагогічних погроз, зійде на землю "ціла сума заведених надій, нездійснених змагань... у виді читалень, бібліотек, народних домів та різних спілок різного роду." А коли до них приєднаються і в них перевиховуються як найширші маси народу, то це буде найкраща підготовка й запорука досягнення ліпшої будуччини й найвищої цілі" [11].

Здобувши великий громадський і кооперативний досвід Паньківський приходить до висновку про необхідність запровадження у національне соціально-господарське життя "рочдельських принципів" й стає, разом із своїми молодими прихильниками, їх гарячим пропагандистом. Споживча кооперація це – на його думку – найкращий засіб формування громадських фондів, потрібних для дальшої, ширшої розбудови кооперативно-господарського життя, найважливіший щабель для дальших успіхів кооперативного руху й національних змагань загалом.

Література

1. **Витанович Ілля.** Паньківський Кость – ідеаліст громадської праці і віри у власні сили народу (15. IV. 1855- 16. XI. 1915). – Нью-Йорк: Вид. ТУК, 1954. – 243 с.
2. **Паньківський Кость.** Кілька слів про читальні т-ва "Просвіта"// Економіст. – Львів, 1904. – С. 23-26.
3. **Дорошенко Володимир.** Огнище української науки НТШ. – Нью-Йорк-Філадельфія, 1951. – 124 с.
4. **Паньківський Кость.** В Америці, а у нас// Економіст. – Львів, 1904. – С. 18-22.
5. **Паньківський Кость.** Недостачі в роботі нашої інтелігенції і як її поправити// Економіст. – Львів, 1905. – С. 23-26.
6. **Паньківський Кость.** Значення приватної і державної ініціативи в кооперації// Економіст. – Львів, 1908. – С. 23-26.
7. **Паньківський Кость.** Під розвагу членів і управ наших союзних спілок// Економіст. – Львів, 1904. – С. 23-26.
8. **Паньківський Кость.** Суспільне значення кооперації// Економіст. – Львів, 1906. – С. 23-26.
9. **Паньківський Кость.** Дві дороги до зміни обставин працюючих верств"// Економіст. – Львів, 1907. – С. 23-26.
10. **Паньківський Кость.** Що робити нашим торгівлям, щоб стали народними// Економіст. – Львів, 1907. – С. 23-26.
11. **Паньківський Кость.** Кооператизм// Економіст. – Львів, 1908. – С. 23-26.